

WSTĘP

Analizy działalności różnych środowisk stanowią jeden z istotnych nurtów rozważań historiograficznych. Celem prezentacji materiałów zgromadzonych w niniejszym wydawnictwie jest wzbogacenie tych refleksji. Publikowane dane biograficzne stanowią efekt projektu „Urzędnicy i urzędy Królestwa Polskiego 1815–1914” zrealizowanego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Prace nad gromadzeniem prezentowanych materiałów zostały rozpoczęte w ostatnich dniach grudnia 2012 r. Do realizacji projektu został opracowany szeroki kwestionariusz badawczy. Zakładał on gromadzenie danych uporządkowanych w kilku grupach rzeczowych: 1. Dane personalne, 2. Warianty nazwiska, 3. Wykształcenie, 4. Działalność, 5. Bibliografia, 6. Kariera. Na podstawie tego szerokiego kwestionariusza zostały przygotowane bazy danych w formacie Access. Ich autorem był Dominik Purchała. Kwerendami objęto czasopisma: zawierające publikowane spisy urzędników „Nowy kalendarzyk polityczny” (1817–1835), „Kalendarzyk polityczny” (1834–1848), „Rocznik urzędowy” (1850–1866), „Adries’-kaliendar’ gubernij Carstwa Polskago” i „Pamjatnyje kniżki” (do 1885 r. „Sprawocnyje kniżki”) stanowiące wydawnictwa urzędowe poszczególnych guberni Królestwa Polskiego istniejących od 1867 r. (szczegółowy wykaz tytułów zob. aneks 2). Wymienione tytuły były kalendarzami urzędowymi zawierającymi spisy osób zatrudnionych w poszczególnych urzędach. Po wykonaniu części kwerend stwierdzono, że: 1. liczba urzędników jest tak duża, że nie jest możliwe zgromadzenie informacji z wszystkich instytucji administracyjnych i konieczne jest dokonanie wyboru, 2. treść wymienionych wydawnictw nie pozwoli na wypełnienie wszystkich pól rekordu. Zdecydowano więc o ograniczeniu kwerend do instytucji centralnych i administracji terenowej wewnętrznej na poziomie województwa/ guberni (wykaz instytucji zob. aneks 2). Dane, które zostały zebrane na pierwszym etapie gromadzenia nie zostały jednak usunięte, ponieważ uznano, że mogą wzbogacić wiedzę o społeczeństwie. Jako że treść wydawnictw urzędowych uniemożliwiła wypełnienie wszystkich pól poszczególnych rekordów, podjęto decyzję o przygotowaniu raportu dla wybranych danych z obszernego formularza. Na podstawie danych zgromadzonych we wspomnianych bazach Dominik Purchała sporządził raport zawierający: nazwisko i imię (warianty), daty urodzenia i śmierci, wykształcenie, działalność – dorobek urzędniczy, bibliografię, nazwisko autora rekordu. Niniejsze materiały do biografów zawierają ok. 18 tys. wpisów, stanowiących odpowiedniki rekordów dotyczących ok. 9 tys. osób.

Prace z bazami danych wykazały, że najbardziej efektywną metodą prezentacji zebranych informacji jest gromadzenie poszczególnych wiadomości w jednym polu. Wykorzystano do tego rubrykę: „dorobek urzędniczy”. Gromadzono w niej następujące dane: zajmowane stanowiska, rangi dworskie, cywilne, wojskowe, orderzy, medale, okresy zatrudnienia, uposażenie (roczna pensja), wyznanie, stan cywilny. Z powodu niekompletności wydawnictw i gromadzonych w nich wiadomości, a także braku możliwości ich weryfikacji w krótkim czasie, zdecydowano, że przy poszczególnych stanowiskach urzędniczych oraz rangach będą wymieniane lata poszczególnych roczników czasopism.

Daty z „Adries'-kaliendara” i „Sprawocznyh/Pamjatnyh książok” podawano według kalendarza juliańskiego. Ich poprawne przeliczenie wymagałoby dłuższego czasu. Korzystając z materiałów, należy pamiętać, że różnica pomiędzy kalendarzem juliańskim i gregoriańskim wynosiła w wieku XIX 12 dni, a w wieku XX – 13 (np. 2.02.1888 według kalendarza juliańskiego to 14.02.1888 według kalendarza gregoriańskiego, 2.02.1903 kalendarza juliańskiego to 15.02.1903 kalendarza gregoriańskiego).

Wskazać należy, że dane publikowane w wymienionych czasopismach nie zawsze były wiarygodne. Nie można wykluczyć błędów, które w nich występowały. Nie zawsze udało się je zweryfikować. W „Adries'-kaliendarie” i „Pamjatnyh książkah” występowały trudności z odczytem liter, np. trudno było odróżnić n od k. Na podstawie doświadczeń w gromadzeniu danych w ramach opisywanego projektu uznać należy, że ostateczna wersja brzmienia określonego nazwiska może zostać ustalona jedynie po zestawieniu kilku źródeł (np. akta osobowe, akta metrykalne, publikacje w prasie polskiej, rosyjskiej, inne publikacje itp.).

Zarówno „Adries'-kaliendar'” jak i „Pamjatnyje książki” to wydawnictwa niekompletne w zasobie poszczególnych bibliotek. Zbiór czasopism wykorzystany w niniejszej publikacji pochodził z księgozbioru Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Kwerendy w nich wymagają dużo czasu. Wiąże się to z koniecznością odczytu druku, bardzo często drobnego, w języku rosyjskim. W wielu przypadkach nie udało się odczytać druku w sposób niebudzący wątpliwości. We wszystkich wykorzystanych wydawnictwach widoczne były niekonsekwencje w zapisie nazwisk i imion. Odnotowywano zatem warianty nazwisk. Zebranie danych z jeszcze większej liczby tomów, niż to zostało wykonane na potrzeby projektu, nie byłoby możliwe w przewidzianym na niego czasie. Wskazać można okresy, dla których dane są niekompletne. Pierwszy z nich to rok 1815, następny – 1848–1849, kolejne to lata 1867–1877 i 1904–1914. Te braki spowodowane zostały cyklem wydawania czasopism zawierających spisy urzędników. „Nowy kalendarzyk polityczny” ukazał się w 1817 r. i zapewne zawierał dane z 1816 r. „Kalendarzyk polityczny” ukazał się w 1848 r., a „Rocznik urzędowy...” w 1850 r. Dla okresu 1867–1915 wykorzystano „Adries'-kaliendar' gubernij Carstva Polskago” zawierający dane o urzędnikach Kancelarii Generał-Gubernatora i poszczególnych guberni z lat 1877, 1881, 1885–1886, 1888, 1892, 1899, 1900, 1902, 1904 (razem 9 tomów). Dla wymienionych lat dane powinny być kompletne. Brakuje tu jednak wiadomości z okresów 1866–1876 i 1905–1915 oraz tych lat, dla których nie było „Adries'-kaliendara”. Przy takim stanie bazy źródłowej uznać należy, że zarejestrowani zostali przede wszystkim urzędnicy o dłuższym stażu pracy. Dane o poszczególnych guberniach można było uzupełniać w oparciu o „Pamjatnyje książki”. Najmniejsza wykorzystana liczba tych wydawnictw dotyczy guberni

kaliskiej i lubelskiej (po 1 tomie), guberni płockiej (2 tomy), warszawskiej (4 tomy). W przypadku innych guberni wykorzystano następujące liczby tomów: kielecka – 6, radomska – 6, suwalska – 6, łomżyńska – 12, piotrkowska – 14, siedlecka – 17. Dane uzupełniające zawarte w „Sprawozdaniach/Pamiętnych książkach” również umożliwiły uchwycenie urzędników o dłuższym stażu pracy. W tym jednak przypadku udało się zarejestrować także urzędników o krótkim stażu pracy. Dla okresu 1867–1915 wykorzystano w sumie 78 tomów kalendarzyków zawierających spisy urzędników. Nie korzystano z wydawnictw urzędowych utworzonej w 1912 r. guberni chełmskiej (powstała z połączenia części guberni lubelskiej i siedleckiej). Była ona wyjęta spod kompetencji generał-gubernatora warszawskiego.

W bibliografii dotyczącej poszczególnych osób ustalony został następujący porządek: 1. dla lat 1815–1867 – tytuł i rocznik czasopisma, źródła, opracowania historyczne, 2. dla lat 1867–1915 – Chimiak Łukasz, *Gubernatorzy rosyjscy w Królestwie Polskim 1863–1915. Szkic do portretu zbiorowego*, Wrocław 1999, Górak Artur, Kozłowski Jan, Latawiec Krzysztof, *Słownik biograficzny gubernatorów i wicegubernatorów w Królestwie Polskim (1867–1918)*, Lublin 2014, „Adriess-kalendar’ gubernij Carstwa Polskago”, „Pamiętnyje książki” poszczególnych guberni, źródła, literatura przedmiotu. Dla „Adriess’-kalendarza” zastosowano opis skrócony (zob. wykaz skrótów – aneks 3).

Kwerenda w PSB została przeprowadzona przed poszukiwaniami w wymienionych źródłach służących realizacji programu. Z tego powodu nie zostały w jej trakcie odnotowane wszystkie nazwiska urzędników, których biogramy znajdują się w PSB.

W trakcie kwerend występowały liczne problemy wiążące się z prawidłową identyfikacją osób. Nie jest ona możliwa bez konfrontacji z innymi materiałami źródłowymi. Kolejnym problemem była pisownia nazwisk. Występowały różne jej odmiany, które rejestrowano podczas kwerend. Poważnym problemem była również pisownia nazwisk polskich w ich zrusyfikowanej postaci umieszczonej w wydawnictwach urzędowych. W tym przypadku zastosowano transliterację rosyjskiego brzmienia nazwiska. Nie podawano jednak domniemanego polskiego brzmienia nazwiska. Ustalenie polskiego brzmienia i zapisu wymaga bowiem wykorzystania wielu źródeł. Dokonano modernizacji pisowni nazwisk w języku rosyjskim, pomijając twirdyj znak (twardy znak) na końcu nazwiska; jeta została oddana w formie zmodernizowanej jako ie. Dokonano też modernizacji pisowni wyrazów w języku polskim. Słowo „jeneralny”, „jenerał” pisano „generalny”, „generał”. Dla stanowisk urzędowych z okresu 1867–1915 podawano ich polską przetłumaczoną nazwę (zob. aneks 5).

W trakcie prac redakcyjnych nie została dokonana pełna standaryzacja raportu z połączonych baz danych stanowiącego podstawę publikacji. Występują w nim niekonsekwencje w opisie bibliograficznym i kolejności alfabetycznej nazwisk. Ta niekonsekwencja powstała z powodu umieszczania w nazwisku tytułów rodowych (np. Zamoyski hr Andrzej) przez część autorów wpisów.

Dla projektu opracowana została tablica transliteracyjna. Transliteracja nazwisk rosyjskich zawartych w „Kalendarzyku politycznym” i „Roczniku urzędowym” została podana za tymi wydawnictwami.

Raport sporządzono na podstawie 5 baz danych: 1. Instytucje centralne i Komisja Województwa Krakowskiego, 1817–1835, autor – Bartosz Borkowski, 781 rekordów; 2. Komisje wojewódzkie bez Komisji Województwa Krakowskiego,

1817–1835, autor – Emil Hoff, 1279 rekordów; 3. Instytucje centralne i komisje wojewódzkie/rządy gubernialne, 1834–1848, autor – Anna Ostrowska, 5887 rekordów; 4. Instytucje centralne i rządy gubernialne, 1850–1866, autor – Alicja Nowak, 6168 rekordów; 5. Generał-gubernator i jego kancelaria, kancelarie gubernatorów i rządy gubernialne, 1867–1915, autor – Alicja Kulecka, 4018 rekordów.

Po sporządzeniu raportu dokonano połączenia wpisów dotyczących tych samych osób. Czynność ta została wykonana przez kierownika projektu. Wpisy dotyczące poszczególnych osób połączono poprzez usunięcie nazwiska i zachowanie nadanej im przez autorów formy. Nie tworzono nowej redakcji wpisów. Łączono wpisy nie budzące wątpliwości. Zastosowano następujące kryteria łączenia wpisów: tożsamość nazwiska i imienia, imienia ojca, instytucji, w której dana osoba była zatrudniona. Nie łączono wpisów wykonanych przez tych samych autorów pochodzących z tego samego czasu.

W korektach raportu uczestniczyli wszyscy członkowie zespołu: Katarzyna Błachowska, Stefan Ciara, Bartosz Borkowski, Emil Hoff, Anna Ostrowska, Alicja Nowak, Alicja Kulecka. Prace merytoryczne i redakcyjne projektu koordynowała Alicja Kulecka, kierownik projektu.

Publikowane materiały do biogramów stanowią pierwszą w polskiej historiografii publikację dokumentacyjną zawierającą tak dużą liczbę danych o osobach ze znaczącego dla społeczeństwa środowiska urzędniczego. Stać się one mogą podstawą do dalszych badań biograficznych i prozopograficznych, dostarczyć wiadomości o poszczególnych grupach zawodowych związanych z działalnością administracji: prawnikach, lekarzach, architektach, inżynierach. Zaprezentowane badania można kontynuować w wielu kierunkach: rejestracji danych o administracji terenowej innej niż ogólna, administracji powiatowej i gminnej, uzupełniania danych już zgromadzonych poprzez dalsze kwerendy w czasopiśmie urzędowych i aktach osobowych. Zgromadzone dane mogą posłużyć do badania mechanizmów karier urzędniczych, środowiska kawalerów orderów i osób odznaczonych medalami. Materiały stanowią istotne poszerzenie wiedzy o społeczeństwie Królestwa Polskiego. Należy mieć nadzieję, że przyczynią się do powstania nowych kierunków badawczych w tej dziedzinie.

Alicja Kulecka
kierownik projektu